

Popovićev udžbenik, nema sumnje, dobro će doći, unatoč nekim nedorečenostima, u prvom redu rusistima, ali ne samo njima, nego i svima onima koje zanima slavenska jezična prošlost i odnosi među slavenskim jezicima.

Stjepan Damjanović

Stjepan STEPANOV, Glagoljaško pjevanje u Poljicima kod Splita, *Spomenici glagoljaškog pjevanja*, I. svezak, JAZU, Zagreb, 1983, str. XXIV + 388.

Svi oni koji su na bilo koji način zainteresirani za problematiku glagoljaštva uopće, glagoljaškog pjevanja napose, dočekali su, nema sumnje, s velikim oduševljenjem izdanje prvog sveska »Spomenika« takvog pjevanja. Kad se zna da je riječ o staroj tradiciji, o unikumu svoje vrsti, onda prvo ostvarenje zamišljenog koncepta objavljivanja takve tradicije kroz djelo Stjepana Stepanova, posebno raduje. Pred nama je dakle knjiga većeg (i usput rečeno) estetski ugodnog formata u kojoj autor na oko 300 stranica, (pretežno) notnim jezikom ispisanih, donosi 151 napjev iz osam različitih mjesta donjih, srednjih i gornjih Poljica.

U svom uvodu Stepanov polazi od činjenice da se o problematici glagoljice kao pisma i glagoljaštva dosad dosta pisalo i raspravljalo, o problemima pak samog liturgijskog pjevanja s muzičkog stanovišta vrlo malo. Razlog takvoj konstataciji proizlazi očigledno iz nedostatka snimljene i transkribirane građe, koja bi muzikolozima stajala na raspolaganju.

Zbog svoje prošlosti u nekoć samostalnoj teritorijalnoj sredini, čvrste tradicije, gdje se glagoljica kao liturgijsko pismo već od davnine ustalila, Poljica predstavljaju interesantno područje istraživanja. Ovdje prikazan repertoar u svom opsegu i raznolikosti, potvrđuje u potpunosti opravdanost Stepanovljeva izbora.

Međutim, prije nego se osvrnemo na samo njegovo djelo, treba upozoriti na *Uvodnu riječ* uz ovaj prvi svezak *Spomenika glagoljaškog pjevanja*, kojom Jerko Bezić, inače urednik ovog izdanja, iznosi veoma detaljno i jasno, na njemu već švojstven način, sve što je do sada, pod raznim aspektima ostvareno na planu istraživanja, melografskim snimanjem, transkripcijom, izdanjima i sl., ili će se ostvariti, naročito planom projekta o izdavanju *Spomenika glagoljaškog pjevanja*, kojima je osnovni zadatak objavljivanje notne građe uz popratni komentar (uvod), analize i napomene. U istom uvodu Bezić nastoji, polazeći od mišljenja raznih autora, iskristalizirati pravi smisao i značenje naziva »glagoljaško pjevanje«. Na kraju daje raspored i redosljed izlaganja građe ovog sveska u svom vlastitom sistemu, koji, kad je

riječ o većem broju napjeva na iste tekstove iz raznih lokaliteta, nije uvijek lako odrediti. Svaki naime od kriterija može imati svoje apsolutne pozitivnosti ali i relativne negativnosti.

Neposredno na dva spomenuta uvoda nadovezuju se *Napjevi* (notna građa). U tom glavnom, centralnom dijelu (1-265) Stepanov donosi vlastite transkripcije napjeva (osim 4 u transkripciji Bezića) koje je prethodno u dva navrata 1960. i 1972. snimao u Poljicima. Zavisno od teksta sve transkripcije svrstane su u deset osnovnih skupina i to, počevši od veće zastupljenosti tekstova odnosno melodija prema manje zastupljenim, u ovom redosljedu: 1. Pjevana misa u nedjelje i blagdane (1-119); 2. Pjevana misa za mrtve (120-155); 3. Oficij (služba, Časoslov) za mrtve i sprovod (156-196); 4. Obredi Velike sedmice (197-230); 5. Duhovi (230-244); 6. Tijelovo (245-251); 7. Litanije Lauretanske (252-254); 8. Božićne pjesme (255-262); 9. Hvalospjev nakon mise (263-264); i 10. Pjesma svecu, zaštitniku mjesne crkve (264-265).

Već prema broju pjevanih tekstova koji su u pojedinim mjestima u praksi, svaka od ovih osnovnih grupa (s izuzetkom 7. i 10, koje su zastupljene samo jednom melodijom!) može poprimiti više ili manje poddioba. Tako npr. misa u nedjelje i blagdane (skupina 1) mogla bi, za svako pojedino mjesto, biti sastavljena – sa svim promjenljivim i nepromjenljivim dijelovima – od čak 18 raznih tekstova odnosno melodija. Ipak, u nijednom mjestu ne nalazimo svih 18 mogućih napjeva (tekstova): najveća zastupljenost je sa 16 napjeva (Sumpetar), a najmanja sa 4 (Gata).

Svako od osam mjesta u kojima je Stepanov snimao označeno je u knjizi uvijek istim velikim slovom abecede (od A do H), pod kojim će u pojedinim grupama biti zastupljeno.

Uz ovaj fundamentalni dio knjigu sačinjavaju još daljnje rubrike kao: Analize i napomene; Redosljed izlaganja napjeva (notne građe); Tekstovi napjeva; Popis pjevača; Oblici napjeva (prema oblicima teksta) i njihova zastupljenost; Popis građe prema pojedinim lokalitetima (abecednim redosljedom), te na kraju i njemačkim jezikom, kratki prikaz uvodne riječi Bezića uz prvi svezak *Spomenika glagoljaškog pjevanja* i potpuni prijevod Stepanovljeva uvoda.

Primarni cilj i težište Stepanovljevih napora predstavljaju neosporno transkripcije napjeva. Prikazati čitaocu (muzikologu, etnomuzikologu pa čak i filologu) što preciznije i, kako sam kaže »u originalnom obliku, bez retuša i bez uljepšavanja, sa svim manjkavostima i greškama koje su se pojavile pri snimanoj izvedbi«, sav snimljeni materijal. U tom, ne uvijek lako ostvarivom pothvatu, u potpunosti je uspio. Otkrio nam je stanje tradicije poljičkih mjesta do tada (tj. do 1972) pohranjene samo u sjećanju pjevača.

Dok je primijenjeni princip pri transkribiranju »bez retuša, uljepšavanja, u originalnom obliku...« od apsolutne vrijednosti, možda donekle žalimo što ti tako pre-

cizno na papir preneseni napjevi nisu ipak svedeni (transponirani) po mogućnosti u isti tonalitet (ili skupine istog tonaliteta). Time bi kasnijim istraživačima posao bio daleko olakšan. Visina »intonacije« pučkih pjevača ionako je relativne prirode, ovisna o raznim vanjskim faktorima, o vremenu kad se pjeva, raspoloženju, umoru i sl.

Istodobno bismo možda poželjeli, također u vidu daljnjih istraživanja, uspo- redbi, analiza, da su transkripcije ispisane jednim drugim, tzv. vertikalno-tematskim sistemom, po kojem se svaki dio melodije koji se ponavlja (najčešće variran) potpi- suje jedan ispod drugoga. Takvom procedurom melodijsko-strukturalni »reljef« napjeva vrlo je uočljiv, postaje u pravom smislu riječi polazna točka svakom nak- nadnom muzikološkom znanstvenom radu. Ali, u izboru sistema *svatko ostaje slobodan*, pa ovo više kao sugestija istraživačima budućih objavljivanja ove vrsti napjeva.

Listajući transkribiranu građu, analize, napomene, neka zapažanja zaslužuju da se na njih osvrnemo. Kao prvo, utisak određene »preopterećenosti« transkrip- cija pojedinim napjevima za koje se ne bi moglo reći da predstavljaju vlastitost oralne tradicije mjestâ ovog područja, više je nego očit. Tako misni napjevi Zborne (molitve), Darovne, Predslovlja i drugih pjevanih molitava (v. mrtvački oficij) u isključivoj izvedbi svećenika, nisu drugo do gregorijanske melodije zajedničke uni- verzalnoj Crkvi. Isto se može reći i za eventualne kompozicije poznatih autora. Stepanov, iako sam »prepoznaje« *Svet i Jaganjče božji* iz mjesta Duće-Rogač kao dijelove »neke popularne (od svećenika naučene) koralne mise« (v. 271, 26), ipak ih zapisuje. U ovom slučaju trebao je izostaviti novi napjev uz napomenu da su pjevači zaboravili stari. Spomenuti *Svet i Jaganjče* dijelovi su u Dalmaciji tu i tamo poznate »*Jossove mise*«, čija se originalna partitura s latinskim tekstom može si- gurno još uvijek naći u nekoj od susjednih crkava.

Izlaganje također cijelog (dužeg) teksta kod nekih napjeva (npr. evanđelja, poslanica, štenja i sl.), nizanjem rečenica melodijski identičnih, sasvim je nepotreb- no. Dovoljno je, osim u pojedinim slučajevima (uz konstantne varijacije), iznijeti cjelovitost melodijske linije.

S druge strane iznenađuje donekle »odsutnost« pojedinih tekstova, odnosno melodija za koje možemo pretpostaviti da bi trebale biti sastavni dio repertoara ovog područja. Tu pretpostavku temeljim usporedbom vlastitog snimka napjeva realiziranog 1975. (tri godine poslije Stepanova!) u jedinom poljičkom mjestu Krilo-Jesenice.

Osim ovdje donesenih tekstova – melodija, pjevači tog mjesta znali su pje- vati još neke druge, koji se, u odgovarajućim varijantama, mogu naći u gotovo svim mjestima srednje Dalmacije. Tu u prvom redu mislimo na himan koji se pjeva na Cvjetnu nedjelju *Slava ti, hvala i čast* kao i na paraliturgijski tekst korizmenog vremena *Ja se kajem, Bože mili*. Napjev prvospomenutog teksta znali su u staroj i

novijoj verziji. Osim toga, uz ovdje transkribirane napjeve mise za nedjelje i blagdane, te mise za mrtve, poznaju još *Gospodine, pomiluj* jednostavne mise; jednako, uz tri donesena napjeva poslanica (svečani, na Cvjetnu nedjelju i misi za mrtve) u praksi je također i jednostavni napjev poslanice.

Božićnim pjesmama mogla se nadodati njihova verzija napjeva *Veseli se, Majko božja*, te vlastit im Hvalospjev nakon mise (skupina 9) *Budi hvaljeno po sve vrime*.

Šteta, posebno za dva prvo spomenuta teksta što ih Stepanov pri snimanju nije uzeo u obzir. Njihovi napjevi (s obzirom na okolnosti kad se pjevaju) najvjerojatnije i u ostalim poljičkim mjestima prisutni, uklopili bi se bez sumnje idealno, svojim ponajčešće (tako je to u vrlo brojnim varijantama susjednih područja!) kratkim melodijama, baziranim pretežno na gregorijanskim, odnosno folklornim elementima, u okviru daljnjih komparativnih analiza.

Određenu nejasnoću, neizvjesnost, predstavlja također u pojedinim mjestima relativno mali broj zapisanih napjeva druge skupine (misa za mrtve). S izuzetkom mise u mjestu Krilo-Jesenice, za čije dijelove od Prikazanja pa nadalje Stepanov kaže: »nisu transkribirani jer se u bitnostima podudaraju s odgovarajućim dijelovima transkribirane mise na Svisvete na istom lokalitetu i s istim pjevačima« (v. 280, 78), za mise ostalih mjesta ne nalazimo nikakvo obrazloženje, iako su one zastupljene s najviše tri (Gata, Tugare), odnosno dva (Podstrana, Duće, Srijane) te samo jendim (Kostanje) napjevom. Kad znamo da taj jedini napjev ovog zadnjeg mjesta nije drugo do posljednica *Dan od gnjeva*, onda nije jasno kakvim su to napjevima izvodili svoje mise za mrtve. Može li tu uopće biti govora o pjevanoj misi, ili je možda samo izostala napomena, da se tamo gdje nema »vlastitog« službe odgovarajućim napjevom mise u nedjelje i blagdane? I takva pretpostavka, zbog tekstovnih razlika dvaju slučajeva, teško je prihvatljiva.

Nadalje, iz usporedbe transkripcije napjeva poslanice na misi za mrtve (127) s napjevom poslanice u nedjelje i blagdane (25) iz mjesta Sumpetar-Jesenice-Krilo proizlazi, da pjevač, bez sumnje zabunom, melodijski »zamjenjuje« početke dvaju napjeva. Do takvog 'lapsusa' došlo je vjerojatno zbog toga, što pjevač u oba slučaja upotrebljava isti tekst, tj. Čitanje Otkrivenja blaženoga Ivana apostola, tekst, koji je inače kod mise za mrtve često u primjeni. Na jednu takvu situaciju Stepanov je ipak trebao upozoriti i time vratiti svaku od spomenutih melodija u njihovo originalno stanje.

Na str. 290 čudi donekle napomena za napjev (E 5.1) *Dođi, Duše presveti*, gdje Stepanov doslovno kaže: »počev od ★ drugi i treći glas pjevali su župnik i jedna prisutna žena. Oni nisu htjeli pjevati na sadašnji način taj obligatni pripjev, jer se stilski vrlo razlikuje od starinskog načina kojim je pjevao starac (a koji oni ne znadu), pa su samo recitali pripjev na jednom tonu«. Ako već nisu znali otpjevati

pripjev starim napjevom, čemu onda zapisivanje takve improvizacije? Stepanov je po svoj prilici htio pokazati potpuni tok napjeva shemom Solist (starac) – pripjev (zbor), međutim u ostvarenju takve zamisli nešto presmionom metodom; takav naime »napjev« nije ni u kojem slučaju trebao ovdje naći svoju primjenu.

Od velikog broja drugih napomena kojima Stepanov inače precizno prati tekstove i transkripcije, mnoge se odnose na ulogu svećenika-župnika. Svojom ulogom svećenik naime često, naročito pri intonacijama ostaje »u raskoraku« s pjevačima: ...»zbor nije prihvatio početnu intonaciju svećenika; svećenik je prešao s intonacijom u za cijeli ton viši modus; svećenik nekoliko puta nesigurno intonira; svećenik namjerno nije pjevao uvodni stih, jer nije znao kako se nekoć pjevalo...«itd. Ta pojava ne mora čuditi. Svećenik je redovito »došljak«, rijetko rođen u mjestu gdje obavlja službu. Na pojedinoj župi često više ne ostaje dugi niz godina (kao nekoć), pa ako uz to nije po prirodi i dobar pjevač, onda je jasno da o njegovoj ulozi pri pjevanju i još više o autentičnosti njegova pjevanja (u odnosu na mjesto gdje obavlja službu) treba voditi računa. Samo svećenik – dobar pjevač i sa dugogodišnjim boravkom u istom mjestu sposoban je u potpunosti asimilirati sve nijanse pjevanja dotične sredine. U protivnom slučaju njegovo sudjelovanje u pjevanju, više će biti »službene« prirode, tako da on svoj tekst (intonaciju) pjeva kako zna i može, što u većini slučajeva neće smetati pjevačima da sigurno »prihvate« i nastave (napjev) svojim već ustaljenim načinom. Međutim, s ovim u vezi, shema »upotrijebljenih tonova« kod *Analiza* (267–293) dobiva mjestimice »ulogom svećenika« nepotrebno na kavntiteti, pa to još više otežava pregled realnih tonskih stanja melodija.

Osvrtom na sam pregled *Napjeva* nije teško zapaziti da više od polovine transkribirane građe pripada misama, sveukupno 155 stranica, uzevši u obzir i mise za mrtve. Ta konstatacija raduje ako se podsjetimo da su u novonastaloj situaciji zadnjih decenija, kroz promjene u liturgiji, uvođenjem raznih instrumenata, formiranjem zborova i sl. upravo ove »starinske mise« bile prve na udaru, jednostavno potisnute drugim, koralnim ili komponiranim, pa čak i improviziranim kroz pjesmice svakog stila. Pučki pak napjevi, spriječeni u ovom toku uobičajene (redovite) prakse, neumoljivo napuštaju sjećanje pjevača, jednostavno nestaju, ukoliko slučajno nisu već prethodno zapisani ili barem snimljeni. U takvom kontekstu vrijednost Stepanovljevih zapisa misnih napjeva još je značajnija, to više što među njima donosi i zapis jedne staroslavenski pjevane mise, koju je 1960. (kad je to još bilo ostvarivo) snimio u Sitnom Donjem, pa ovdje kao dokument pretkoncilske prakse izložio. Ovu, kao i mise ostalih poljičkih mjesta očito karakteriziraju elementi vlastite sredine, postojane strukture, bez većih utjecaja sa strane, barem što se nepromjenljivih dijelova tiče, pa kao takve mogu biti interesantna građa daljnjih analiza.

Dok Stepanov smatra da »jednu od najosebujnijih i najvećih vrednota liturgijskog pjevanja u Poljicima čine tzv. 'štenja', tj. čitanja poslanica (epistola)«, ja bih ipak radije spomenute atribute pripisao misama općenito, koje za ovo područje smatram autentičnijima. »Štenja«, naime, svojim melodijskim aspektom nisu ništa drugo nego varijante jedne ili više osnovnih melodija, koje procesom variranja nalazimo i u mnogim drugim mjestima Dalmacije.

U djelu ovakvog formata kao što je Stepanovljevo, objavljenom k tome kao »*Spomenici glagoljaškog pjevanja*« moglo se nesumnjivo u rubrici *Analize* očekivati nešto više od samog elementarnog pregleda upotrijebljenih tonova (s tonikom) i odgovarajuće oznake modusa. Ako ipak jedna sveobuhvatna, sistematski-komparativna analiza cjelokupne građe možda prelazi okvire »Spomenika«, čiji je prvotni i osnovni cilj objavljivanje i komentiranje notne građe, izvjesna globalna analiza iznesenog materijala, makar u svojim najbitnijim elementima kao npr. određivanje formalno-strukturalnih skupina napjeva, aspekti melodijske raznolikosti, traženje i usporedba stilskih obilježja svake od triju (mikro)regija, tj. donjih, srednjih i gornjih Poljica i sl., otkrila bi zainteresiranima vjerojatno u nešto izmijenjenoj perspektivi specifičnost i značaj glazbenokulturne baštine poljičke regije.

U svakom slučaju, svojim vrijednim djelom, ostvarenim neosporno zanosom, strpljivim, ustrajnim i požrtvovnim radom, Stepanov neobično zadužuje stanovnike, svih u obzir uzetih poljičkih mjesta, objavljivanjem u veoma preciznoj transkripciji bogat i raznovrstan repertoar njihovih, stoljećima usmenom predajom njegovanih napjeva. Bez njegove intervencije mnogi od zapisanih napjeva bili bi sigurno već zaboravom otrgnuti od sada čvrsto fiksiranog stanja tradicije. Ovako, obilna građa iz inače specifične i glagoljaštvom prožete sredine, spontan je izazov muzikolozima, etnomuzikolozima, folkloristima, slavistima, lingvistima, koji će, kad-tad, u to smo uvjereni, rezultirati novim nadgradnjama i ostvarenjima.

Jerko Martinić

Marvin KANTOR, *Medieval Slavic Lives of Saints and Princes*, Michigan Slavic Translations 5 (Ann Arbor, 1983), pp. 304.

Knjiga *Srednjovjekovna slavenska žitija svetaca i vladara* sadrži Žitije Konstantina (pp. 23-96); Žitije Metodija (pp. 97-138), Žitije Vjenceslava (pp. 139-162); Povijest, Stradanja i Pohvalu Borisa i Gljeba (pp. 163-253), kao i Žitije Stefana Nemađe (pp. 255-304). Ovi prijevodi slavenskih žitija na engleski jezik su popraćeni poduzim uvodom (pp. 1-21). Izuzev Žitija Konstantina i Metodija koji su se prvi put